

Başar tarixi boyu cəmiyyətdə insan hüquqlarının yeri və rolu məsələsi dövrünün müdrik insanların - ziyalıların, alimlərin, tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu da, ondan xəbər verir ki, insan hüquqları ideyası, onun mahiyyəti və məzmunu kifayət qədər dərin tarixi köklərə malikdir. İstənilən tarixi dövrdə cəmiyyət üzvləri müəyyən statuslar və ədalət uğrunda mübarizə aparmışlar. Bundan başqa, insanların biri-birilərinə münasibətlərində, insan-dövlət münasibətlərində davranış qaydalarının tənzimlənməsi cəmiyyətin inkişafının və sabitliyinin mühüm şərti kimi çıxış edir. Bu reallıq tarixi inkişafın, demək olar ki, bütün mərhələlərində dərk edilmişdir. Bu baxımdan, əminliklə qeyd etmək olar ki, insan hüquq və azadlıqları problemi bütün tarixi dövrlərdə ciddi aktualıq kəsb etmişdir.

D.Qənberov yazır: "İnsan sivilizasiyasının fundamental konsepsiyalarından, biri məhz insan hüquqlarıdır. İnsan hüquqları cəmiyyətin inkişafının mühüm istiqamətlərindən biri rolunda çıxış etmişdir və bu, bu gün də davam etməkdədir. İnsan hüquqlarının mahiyyətinə və genezisinə dair çoxsaylı yanaşmaları iki əsas qrupda birləşdirmək mümkündür. Birinci yanaşmaya görə, insan hüquqları öz başlanğıcını təbiətdən götürmüşdür. İnsan dünyaya gəlməklə, artıq bu hüquqlara malik olur. Dövlətin və cəmiyyətin vəzifəsi bu hüquqları qorumaqdan, onların pozulmasının qarşısını almaqdan ibarətdir. Təbii ki, belə yanaşma, əsasən, demokratik cəmiyyətlər və dövlətlər üçün səciyyəvidir. Digər yanaşmada ifadə olunan məqam, ondan ibarətdir ki, insan öz hüquqlarını cəmiyyətdən və dövlətdən götürür. Təhlillərimizə əsasən, qeyd edə bilərik ki, belə yanaşma bir qayda olaraq, totalitar cəmiyyətlər və dövlətlər üçün səciyyəvidir. Qeyd etmək lazımdır ki, dünyanın əksər ölkələrində insan hüquqları ideyasının özü ideoloji qarşıdurmalar arenası kimi nəzərdən keçirilmişdir. Bu, hətta uzun illər boyunca davam etmişdir. Buna baxmayaraq, hazırda dünya ölkələrinin, demək olar ki, hamısında insan hüquqlarının demokratik cəmiyyət quruculuğunun başlıca şərtini təşkil etdiyi qəbul olunmaqdadır.

İnsan hüquqlarının genezisi ümumdünya tarixinin inkişafına əhəmiyyətli təsir etmişdir. İnsan hüquqları probleminə tarixin bütün dövrlərində ciddi diqqətin ayrıldığı bunu təsdiq edir.

İnsan hüquqları hər bir fərd üçün konkret, qanunla müəyyən edilmiş sahədə təminatlı imkanlar və ya davranış qaydalarıdır. Yəni ümumi şəkildə qeyd edə bilərik ki, insan hüquqları fərdlər üçün fəaliyyət imkanlarını şərtləndirməklə yanaşı, həm də onların davranışlarını tənzimləyir."

Müəllifin fikrincə, insan hüquqları anlayışının mahiyyətinin tam şəkildə açılması və universal olaraq, hamı tərəfindən qəbul olunması hüquq və digər yaxın elmlərin ən ciddi problemlərindəndir. Müasir ədəbiyyatları nəzərdən keçirən zaman insan hüquqları anlayışının mahiyyətinə dair olduqca müxtəlif yanaşmalara rast gəlmək mümkündür. Bu yanaşmalar arasında müəyyən oxşarlıq olsa da, bir sıra məqamlara görə fərqlənirlər. Əlavə olaraq, qeyd edək ki, bu sahədə terminoloji müxtəliflik də mövcuddur. Belə ki, "insan hüquqları" anlayışı ilə yanaşı, "şəx-

siyyət hüququ", "şəxsin hüququ", "əsas hüquqlar", "fərdi hüquqlar", "insan və vətəndaş hüquqları", "subyektiv hüquqlar", "əsas hüquqlar", "hər kəsin hüququ" və s. kimi anlayışlar geniş işlədilir. Tədqiqatçılarımıza əsasən qeyd edə bilərik ki, "insan hüquqları" anlayışı hüquqi fenomen olmaqla yanaşı, digər müstəvilərdə də kifayət qədər geniş işlədilir. Bunun özü də insan hüquqları anlayışının mahiyyətinə dair universal yanaşmanın ortaya qoyulmasını çətinləşdirir. İnsan hüquqlarını digər qarışıq hüquqi anlayışlardan fərqləndirməyi çətinləşdirən məqamlardan biri rolunda da, məhz bu, çıxış edir. İnsan hüquqlarının mahiyyətini izah edən zaman mütləq bu hüquqların qorunmasının dəqiq mexanizmləri haqqında təsvürlərin olması da vacibdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, hazırkı məqamda hüquqi ədəbiyyatda insan hüquqları haqqında kompleks şəkildə iki yanaşma mövcuddur. Bir qrup müəllif, hüquqlarda əsasən, ictimai vəzifələri başa düşürlər. Digər qrup isə, şəx-

də insan hüquqları pozuntuları baş verdiyi halda, onların müdafiəsi mexanizmləri işə düşür. Bu mexanizmlər də, öz növbəsində, hüquqi və siyasi xarakterli ola bilərlər. İnsan hüquqlarının qorunması, üçün maarifləndirici və ictimai aksiyalar həyata keçirilir. İnsan hüquqları və onların qorunması problemi müasir mərhələdə bir dövlətin sərhədlərini aşmışdır. Yəni insan hüquqlarının qorunması artıq bir dövlətin deyil, beynəlxalq əhəmiyyətli bir məsələdir. İnsan hüquqlarının qorunması ilə qəbul olunmuş beynəlxalq Konvensiyalara qoşulmaqla, dünya dövlətləri bu istiqamətdə öz üzərlərinə ciddi öhdəliklər götürməli olmuşlar. Müvafiq olaraq, insan hüquqlarına hörmət və onların qorunması mexanizmlərinə beynəlxalq nəzarət mövcud olmaqdadır. Qeyd edək ki, monoqrafiyada insan hüquqlarının qorunmasının beynəlxalq hüquqi əsasları da nəzərdən keçirilmişdir. Təbii ki, burada insan davranışlarını da unutmamaq lazımdır. Yəni hüquqlarının böyük əksəriyyəti, həm də insan

İnsan hüquqlarının təkamülü

si başlanğıcı önə çəkməyə çalışırlar. Qeyd edə bilərik ki, üçüncü yanaşma tərzində də mövcuddur. Bu yanaşma öncəki iki yanaşmanın hər birinin müəyyən elementlərini özündə ehtiva edir. Belə ki, üçüncü qrup yanaşma əsas diqqəti müxtəlif hüquq növlərinin müxtəlif cinsli olmasını əsaslandırmağa çalışır. Bu səbəbdən də, hər iki qrupun mövqelərini uzlaşdırır. Həqiqətən də, hüquqların bir qismi - şəxsi imkanlarının nəticəsidir.

İnsan hüquqları, əsasən, insan-dövlət münasibətlərini tənzimləyən müəyyən dəyərlər dəstəsidir. Hüquqlar vətəndaşlığından, dini etiqadından və sosial statusundan asılı olmayaraq, hər bir fərdə məxsusdur. İnsan hüquqları təbii mənşəyə malikdir və hər kəsə doğulduğu gündən məxsusdur. İnsan hüquqları ayrılmazdır. Monoqrafiyada insan hüquqlarının təsnifatına geniş yer verilmişdir. İnsan hüquqlarının müəyyən əlamətlərinə görə qruplaşdırılması məsələsində də ciddi fikir ayrılıqları mövcuddur. Bununla bağlı tədqiqatçıların fikirlərinin təhlilində də müəyyən yer verilmişdir.

D.Qənberov daha sonra yazır: "Müasir cəmiyyətlərdə, dövlətlər-

həm də vahid hüquq sistemində daxil olan bütün hüquq növlərinin xüsusiyyətlərini ifadə etməlidir. Bu zaman həm də bütün hüquq subyektlərinin rolunu və iştirakını, bu hüquqların mövcudluğunu və reallaşdırılmasını nəzərə almaq lazımdır."

Müəllif qənaətə gəlir: Beləliklə, insan hüquqları anlayışının mahiyyəti ətrafında müzakirələrə başlamazdan öncə, vurğulamaq lazımdır ki, insan hüquq və azadlıqları onun istənilən dövlət təşkilatı, cəmiyyətlərdə vəziyyətini ifadə edir və müəyyənləşdirir. Demokratik dövlətlərdə və ya cəmiyyətlərdə insanın şəxsi hüquqları onların baza əsasını təşkil edir. Bu səbəbdən, müasir dövlətlərin, demək olar ki, hamısının konstitusiyalarında insan hüquqları mərkəzi yerə malikdir və xüsusi status kəsb edir. Hüquq sistemində xüsusi yerə malik olmaqla, insanın konstitusiyaya hüquqları insanın və vətəndaşın cəmiyyətdəki və dövlətdəki faktiki yerini müəyyən edir, insan özünün cəmiyyətdəki yerinə uyğun olaraq davranır və digərlərinin də müvafiq formada davranmalarını şərtləndirir. Bu prosesin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi məsələsi isə dövlət



Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb